

Використані джерела:

1. Казимирчук В. П. Право и методы его изучения. – М. : Изд. “Юридическая литература”, 1965.
2. Кресін О. Розвиток методології порівняльного правознавства: історичний аспект // Право України, 2003. – № 2.
3. Лукич Р. Методология права. – М. : Прогресс, 1981.
4. Машков А. Д. Периодизация методологических исследований в отечественном правоведении // Гуманитарные науки: межвузовский сборник научных статей. Часть II – Караганда : ТОО “САНАТ – Полиграфия”, 2009. – С.36-42
5. Машков А., Дубов Г. Перші кроки становлення методології права у вітчизняній юридичній науці // Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараша Шевченка / за ред. проф. І. Безклубого. – К. : Грамота, 2009. – Чис. IV. – С.318-325
6. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс : автореф. дисс. ... докт. юр. наук. – Х., 1998.
7. Петрова Л. В. Методология права. Книга для читання. – Х., 2004.
8. Рузавин Г. И. Методология научного познания : учеб. пособие для вузов / Г. И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005
9. Сырых В. М. Метод правовой науки: (Основные элементы, структура). – М. : Юрид. лит., 1980
10. Сырых В. М. Логические основания общей теории права : в 2 т. – Т. 1 : Элементный состав. – М., 2000.
11. Сердюк О. В. Типологія підходів у методології сучасного правознавства // Форум права. – 2008. – № 3.
12. Тарасов Н. Н. Методологические проблемы юридической науки. – Екатеринбург, 2001.

Дубов Г. О. Предпосылки становления методологии права в украинской юридической науке.

В статье проанализировано становление методологии права в украинской юридической науке, которые сформировались в начале 60х годов XX века. Определены современные направления развития правовой методологии.

Ключевые слова: метод, методология, право, методологический монизм, методологическое исследование.

Dubov G. O. Pre-conditions of becoming of methodology of right are in Ukrainian legal science.

In the article, becoming of methodology is analysed rights in Ukrainian legal science, which was formed from beginning of 60th years of XX age. Certainly modern directions of development of legal methodology.

Keywords: method, methodology, right, methodological monism, methodological research.

**Ілляшов Г.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

ПОНЯТТЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ПОЛІТИЧНОЇ ДУХОВНОСТІ

Розглядається “політична духовність” як складний комплекс інтелектуально-моральних якостей людини, що базується на ціннісно-сміслових світоглядних орієнтирах, формується та

розгортається у невпинній діалектичній взаємодії з політичною діяльністю та визначає особливості включення кожної окремої особистості до політичного процесу

Ключові слова: людина, культура, свідомість, духовність, виховання.

На початку ХХ ст. пошуки західними філософами нових форм обґрунтування ідеалізму призвели до виникнення оригінального вчення, що було започатковано Е. Гусерлем та отримало назву феноменології. Розповсюдження і успіх феноменології можна пояснити в першу чергу тим, що вона відповідала загальному прагненню суб'єктивного ідеалізму знайти певний вихід з неминучого для нього тупику соліпсизму. Завдання полягало в тому, щоб не полишаючи позицій суб'єктивного ідеалізму, в той же час внести в них деякий момент об'єктивізму. Феноменологічний аналіз поступово охопив собою практично всі сторони суспільного життя. Не стали виключенням і такі явища, як політика, політичний процес.

Сутність феноменологічного бачення можна звести до трьох головних ідей: 1) філософія не має жодного відношення до оточуючого світу та наук, що його вивчають: її предмет – виключно лише явища (феномени) свідомості, які розглядаються як єдино та безпосередньо дані; 2) ці феномени розуміються не як психічні явища, а як певні абсолютні сутності, що мають всезагальне значення, незалежні від індивідуальної свідомості, але в той же час наявні тільки в ній і не існуючі поза нею; 3) означені сутності не пізнаються шляхом абстрагуючої діяльності розсудку, а безпосередньо переживаються, а потім описуються так, як вони споглядаються в акті інтуїції.

Тож, на відміну від сучасних тенденцій політичних наук при вивченні свого предмету наполегливо звертається до зібрання чітких фактичних даних, відмовляючись від метафізичного осмислення політичних процесів, феноменологія політичного процесу апелюватиме в першу чергу до суб'єктивної свідомості як індивідуальних, так і масових акторів політичного життя. У такому контексті політична свідомість, що виступатиме основою політичної духовності, постає як сукупність взаємопов'язаних феноменів, що визначатимуть особливості політичного буття.

Феноменологія відкриває можливість перетворення філософії на антропологію і зміщення центру наукового інтересу з теоретико-пізнавальної здатності людини на умови її буття в світі. У сфері політичного знання феноменологія дає можливість вивчати політичний процес крізь призму духовності і свідомості особистості, соціальної групи, суспільства, людства в цілому.

Як вказує А. Машталер [1; 13], феномен свідомості в якості визначення дійсності демонструє у своєму змісті перехрещення внутрішнього і зовнішнього, сутності й існування, індивідуального і суспільного топосів досвіду. Свідомість характеризує такий спосіб існування суб'єктивності, в якому свідчення об'єктивності в своїй даності набувають статусу очевидності для себе. Однією з найважливіших характеристик онтології свідомості виступає поняття “духовності” як способу інтеграції особистості в “життєвий світ” й одночасно умова формування її “Я” як громадянина. Багатовимірність “Я” в духовному є умовою впорядкованості внутрішнього світу індивіда й становлення його персоніфікованої ідентичності, в тому числі і в політичній сфері.

Духовність є найбільш буттєвою характеристикою свідомості суб'єкта. В цьому контексті політична духовність поставатиме специфічною складовою духовності особистості взагалі, що формується та виявляється в окремій сфері життєдіяльності – сфері політичного. Цілісність особистості не можна зрозуміти поза простором, яким є її духовний світ – своєрідний “мікрокосм”, виділений в складі “макрокосму” сукупного людського буття. Із зовнішнього світу немовби відбувається “вилучення” певної долі смислового багатства, яке втілюється в цілісність внутрішнього світу особистості. Людина визначається через суб'єктивність свого “Я” в силу розуміння належності до світу, долю якого вона “переживає”, “оцінює” і т.п. Духовність як основа універсуму особистості вміщує в собі речі, котрі виходять за межі буття “наявного”; їх мінливість відбувається в “екзистенційній миттєвості”, “ситуативності”, залученні в рухливі смислові, інтенційні контексти поведінки [1; 10-11].

Оскільки феноменологічне бачення спрямоване на вивчення свідомості і явищ, які в ній відбуваються, політичний процес з феноменологічної точки зору має вивчатись не так, як він постає перед певною індивідуальною свідомістю, а перед будь-якою свідомістю взагалі. У своїй найпростішій формі феноменологія намагається створити умови для об'єктивного вивчення того, що зазвичай вважається суб'єктивним – свідомості та таких її проявів, як судження, сприйняття та почуття. Хоча феноменологія прагне бути науковою, вона не намагається вивчати свідомість із точки погляду клінічної психології чи неврології. Замість цього за допомогою систематичних міркувань вона ставить собі мету визначити суттєві властивості структур свідомості та проявів свідомості.

Ключовим поняттям феноменологічного бачення політичного процесу є поняття *інтенціональності* – тобто думка про те, що свідомість завжди є усвідомленням чогось. Об'єкт усвідомлення називають інтенціональним об'єктом. Він може виникати в свідомості різним чином: як сприйняття, спогад, знак тощо. Хоча всі ці різні інтенціональності мають різні структури і вони є думкою про щось різним чином, об'єкт усе ж відбувається в свідомості як той самий ідентичний об'єкт.

Хоча чимала частина феноменологічного інструментарію застосовують різні редукції (спрощення), феноменологія істотно антиредукційна. Редукція – тільки знаряддя, яке допомагає краще зрозуміти й описати дію свідомості. Вона не зводить будь-який феномен до такого опису. Іншими словами, коли йдеться про суть або ідею політичного явища (речі), чи коли деталізується будова ідентичного політичного явища, описуючи те, що “насправді” видно так, ніби це єдині аспекти чи властивості даного явища, це зовсім не означає, що політичне явище є винятково лише тим, що описується. Мета такої редукції в тому, щоб зрозуміти, як різні аспекти складаються в той реальний феномен, який отримує спостерігач у досвіді.

Феноменологія розглядає феномени, що існують у свідомості безпосередньо і не пов'язані з умовиводами. Основні поняття в феноменологічному осмисленні соціально-політичних процесів – це життєвий світ та життєва установка. Перше – це все те, на що спрямована свідомість, а друге – дорефлексивна точка зору. *Предметом феноменології політики є процес набуття людиною суспільно-політичного досвіду і те, як цей досвід визначає взаємодію людини зі світом політичного.* Взаєморозуміння тут відбувається завдяки процесам типізації та ідеалізації.

Варто погодитись із російською дослідницею М. Федоровою, що поняття політичного в якості предмету політико-філософської рефлексії багато в чому є

плодом розвитку суспільної думки ХХ ст. Ідея автономії політичного як особливої сфери людської життєдіяльності, такої, що тісно взаємодіє з іншими (релігійною, моральною, економічною), але все ж таки незалежна від них, належить, безумовно, Новому часу. У XVII-XVIII століттях трансцендентна інстанція в якості найвищого та найпервішого джерела, що детермінує соціальний зв'язок та легітимацію політичної влади, поступово відходить на другий план. Сучасність (Modernity) характеризується інтеріоризацією основ соціальності та політичної легітимності, які раніше, в традиційному суспільстві, знаходились поза межами власне суспільства, були Іншими по відношенню до нього: цю універсальну та всезагальну основу власне соціального та політичного буття людина шукає тепер не назовні, а в самій собі та вбачає її в Розумі.

Таким чином, політичне в сприйнятті політико-філософської думки Нового часу отримує чітко окреслені межі, що віддаляють його передусім від сфери моральної та релігійної, і Розум – якості інстанції, яка структурує та законодавствує в цих межах [2].

Найбільш фундаментальний прорив полягає в тому, що на зміну модерністській концепції особистості як двигуна політичного процесу приходять постмодерністська. Якщо раніше особистість мислилась як стабільне, когерентне, раціональне утворення, то тепер володарює альтернативна думка про особистість як нестабільну, суперечливу, соціально сконструйовану. В цьому зв'язку привертає увагу теорія соціального конструювання П. Бергера і Т. Лукмана [3]. Соціальна реальність, за П. Бергером і Т. Лукманом, є одночасно об'єктивною і суб'єктивною. Вона відповідає вимогам об'єктивності, оскільки незалежна від індивіда, і її можна розглядати як суб'єктивну, оскільки вона створюється індивідом. Парадокс ситуації полягає в тому, що людина створює світ, який потім сприймається як щось зовсім інше, аніж людський продукт. У цьому контексті цікавою є наступна ідея: як людина створює суспільно-політичну реальність, так і ця реальність створює людину [4].

Так, згідно Ж. Лакана [5], не можна говорити про цілісний суб'єкт політичної діяльності та його однозначно фіксовану ідентичність. Суб'єктивність першопочатково усвідомлюється як розщеплене, як безкінечне бажання, а домінуючою складовою суб'єктивності є не реальне, а символічне та уявне, що суттєво визначає сприйняття політичного процесу його учасниками.

Тож, феноменологія політичного оперує в першу чергу такими поняттями як політична свідомість, політична ідеологія, політична психологія і політична культура – *духовні основи політики*. Як вказують автори підручника з політології (І. Дзюбка, К. Левківський, В. Андрущенко та ін.), пізнання сутності цих духовних основ – “це знання про взаємодію, взаємопроникнення, взаємозумовленість духовного і матеріального в політичній сфері суспільства. Духовне виробництво, будучи складовою суспільного виробництва, постає як виробництво трудової, в тому числі й політичної, діяльності. Суб'єктом духовного життя суспільства є індивіди та соціальні спільноти (класи, нації, народи). У зв'язку з цим можна говорити про особисте духовне життя людини (її духовний світ), про духовне життя класу (класову самосвідомість), нації (національний характер, національна психологія і культура), народу (світогляд, традиції, звичаї тощо)” [6].

Духовний світ людини – це її розум, почуття, віра та воля, духовні орієнтації та світогляд. Духовний світ людини не існує поза духовним життям суспільства і водночас виходить за його межі, впливає на інші сфери, в тому числі й на політику,

розширюючи їх своєю творчістю, оригінальністю, свободою. Раціональна політична діяльність неможлива без людського мислення, почуття, волі, тобто без опори на духовне виробництво, суспільну свідомість, духовну культуру.

Тому, дещо перефразуючи тезу з вище названого підручника, можна сказати, що будь-яку проблему політології, а особливо сферу практично-політичних відносин необхідно розглядати з позицій *єдності духовності і діяльності* політичних суб'єктів. Однак для того, щоб була духовність, потрібні воля та бажання. Людська воля, збагачена здатністю мислити свідомо, втілюється у критичних діях людини, соціальних спільнот. Розрив між думкою і дією виявляється в абстрактному теоретизуванні, коли думка відривається від дії, та в безглуздому експериментуванні, коли дія відривається від думки.

Так політико-духовні компоненти політичних відносин суспільства, які є характерними для соціальних спільнот, органічно визначають втілення політичної діяльності. Поза знанням і пізнанням політико-духовних цінностей, інтересів, політичної свідомості ефективна практична політика неможлива [7].

Таким чином, феноменологія політики головну увагу має спрямовувати на цілісне людське “Я” – суб'єкта політичної дії, його особистісне самовизначення, емоції, взаємини, цінності, переконання тощо, на духовність цього суб'єкта. Тут феноменологія політичної дії виходить із того, що політична поведінка особистості є результатом сприйняття нею ситуації.

Разом із тим, *проблема осмислення духовної складової політичного процесу зустрічає на шляху свого вирішення певні перешкоди, питання тощо*. Спробуємо їх виокремити.

В якості першої проблеми виступає **складність визначення власне політичного**. Для того, щоб досліджувати політичну духовність, треба чітко усвідомлювати, де межує власне політичне з не-політичним. А це ускладнюється через проблематичність виділення критерію для даного розрізнення.

У політичній науці ustalеними є два підходи до виокремлення сфери політичного: 1) через дихотомію “ворог-друг”, тобто поняття боротьби та протистояння, або 2) через феномен влади, володарювання.

На нашу думку, вслід за К. Шміттом, специфічним політичним розрізненням, до якого можна звести політичні дії і мотиви, і яке варто використовувати для розведення понять політичного та не-політичного, – є розрізнення друга і ворога. Воно дає визначення поняття через критерій, а не через вичерпну дефініцію або повідомлення його змісту. Оскільки це розрізнення не виводиться з інших критеріїв, таке розрізнення стосовно політичного аналогічно відносно самостійним критеріям інших протилежностей: доброму і злому, моральному і аморальному, прекрасному і потворному, естетичному і бридкому тощо. В усякому разі воно самостійне не в тому сенсі, що тут є достовірно нова наочна область, але в тому, що його не можна ні обґрунтувати за допомогою якої-небудь однієї з інших вказаних протилежностей або ж ряду їх, ні звести до них. К. Шмітт пише, що якщо протилежність доброго і злого просто, без подальших обмовок не тотожна протилежності прекрасного і потворного або корисного і шкідливого і її недоцільно безпосередньо редукувати до таких, то тим більше недоцільно спутувати або змішувати з однією з цих протилежностей протилежність друга і ворога. Сенс розрізнення друга і ворога полягає в тому, щоб

позначити вищий ступінь інтенсивності з'єднання або розділення, асоціації або дисоціації; це розрізнення може існувати теоретично і практично незалежно від того, чи використовуються одночасно все ці моральні, естетичні, економічні або інші розрізнення. Не потрібно, щоб політичний ворог був морально злий, не потрібно, щоб він був естетично потворний, не повинен він неодмінно виявитися економічним конкурентом, а може бути, навіть вигідно вести з ним справи. Він є саме *інший*, чужий і для істоти його досить і того, що він в особливо інтенсивному сенсі є щось інше і чуже, так що в екстремальному випадку можливі конфлікти з ним, які не можуть бути вирішені ні зробленим задалегідь встановленням загальних норм, ні вироком “непричетного” і тому “неупередженого” третього [8].

В якості другої проблеми на шляху дослідження проблематики політичної духовності постає факт того, що **політична духовність – завжди є результатом суб'єктивного досвіду**. Замість предметів, цінностей, цілей, допоміжних засобів, ми розглядаємо той суб'єктивний досвід, в якому вони “являються”. Ці “явища” суть феномени, які за своєю природою мають бути “свідомістю-про” їх об'єктів, незалежно від того, реальні вони самі, чи ні. Побутова мова схоплює цю відносність у зворотах: “я думав про щось”, “я чогось боявся” тощо. В нерелективній свідомості ми “спрямовані” на об'єкти, ми “інтендуємо” їх; і рефлексія відкриває це як іманентний процес, характерний для будь-якого переживання, хоча і в нескінченно різноманітній формі.

Як показав Е. Гусерль, будь-який феномен має свою інтенційну структуру, аналіз якої демонструє, що вона є система індивідуально інтенційних і інтенційно пов'язаних компонентів, яка постійно розширюється. Так у сприйнятті куба, наприклад, виявляється складна і синтезована інтенція: безперервна варіантність в “явищі” куба залежно від кута зору і відповідні відмінності в “перспективі”, а також відмінність між “передньою стороною”, що видна в даний момент, та “задньою стороною”, яку в даний момент не видно, і яка залишається відповідно дещо “невизначеною”, але яка в той же час постає рівною мірою існуючою.

І якщо один і той самий об'єкт буде даний в інших модусах, якщо він даний в уяві, спогаді або як репродукція, то всі його інтенційні форми відтворюються знову, хоч характер їх зміниться у порівнянні з тим, як вони були сприйняті, для того, щоб відповідати новим модусам. Те саме залишається вірним для будь-якого роду духовних переживань. Судження, оцінка, прагнення тощо – вони також суть не пусте володіння в свідомості відповідними судженнями, цінностями, цілями та засобами, але подібним чином суть переживання, що складаються з інтенційного потоку, кожне у відповідності до свого стійкого типу [9].

Так, звертаючись до феноменології політичної духовності, дослідження має бути очищене від емпіричних та психофізичних елементів, але таким чином не отримує доступу до “обставин справ”. Так, зазвичай наша свідомість звернена до зовнішнього світу, але предмет феноменологічного дослідження вимагає відмовитись від цієї природної установки, відмовитись від того, що пов'язує нас із зовнішнім світом, переключити свідомість на внутрішній світ. Здійснюючи подібну феноменологічну редукацію, ми виключаємо з розгляду весь оточуючий матеріальний світ, відкидаємо всі існуючі погляди, теорії та вчення, і *замикаємо тим самим розуміння феномену політичної духовності та політичного процесу в повній тотальній суб'єктивності*.

Наступною перешкодою стане те, що **політична свідомість за будь-яких умов не може бути самодостатньою при вирішенні певної політичної ситуації**, а тому вона викликає певне віддзеркалення почуттів і емоцій не тільки політичного, а й індивідуального характеру. Кожний політичний суб'єкт має внутрішній вимір правильного чи неправильного в політичній сфері. Цей особистісний кондіум саморегульованої політичної поведінки він співставляє з нормами і цінностями, які культивуються в суспільстві [10; 53].

Також, особливістю ХХІ століття є тенденція до формування полікультурного простору в умовах глобалізаційно-інформаційних змін суспільства. Однак подальший суспільний прогрес нерозривно пов'язаний з рівнем духовності кожної особистості, політичної в тому числі. Зі зміною історичних, соціально-економічних та життєвих передумов змінюється і політична духовна сутність людини. Наявна необхідність зрозуміти й осягнути феномен політичної духовності особистості з позиції вищого рівня складності, яким виступають соціальне середовище, соціально-культурний простір, а також такі інституційні структури, як: освіта, громадські організації (об'єднання), виховання, традиції, сім'я – у комплексному їх поєднанні. Дослідники подеколи аналізують чинники формування духовності особистості, **не враховуючи ці загальнозначимі фактори**, що не відображає об'єктивного характеру проблеми [11; 1].

Інша проблема на шляху дослідження політичної духовності обумовлюється **потужним значенням ідеологій та політичних ідей як форм осягнення і передумов творення політики**. Політична ідея, як уявний образ політичного ідеалу, цінності, чесноти, виражає потреби й прагнення людей, їхні практично-політичні наміри, задуми, плани, служить основою політичної свідомості, переконань, світогляду. На відміну від істин науки, ідеї взагалі і політичні ідеї зокрема мають аксіоматичний характер, вони не є наслідком раціонально аргументованих доведень і логічних умовиводів. Їх існування, визнання та прийняття є наслідком віри чи конвенції, прихильності людей до них, готовності самовіддано перейматися ними, що ускладнює можливість дослідження.

Інша суттєва особливість політичних ідей полягає в тому, що вони надихають людей на практичні дії, навіть на самопожертви, надають значущості їхнім повсякденним, приватним зусиллям, виступають засадою легітимації. З цим пов'язана інша визначальна складність дослідження політичного процесу – його **двозначність, відстороненість від безпосередніх потреб**, а часом й **ілюзорність**, спрямованість на продукування артефактів.

Таким чином, основні проблеми і перешкоди осмислення політичної духовності та її феноменологічного аспекту (несамодостатність політичної духовності, її обов'язкова детермінація суб'єктивним досвідом та обумовленість політичними ідеями і ідеологіями та інші) пов'язані головним чином із самою сутністю політичної духовності та її змістовним наповненням. До уточнення яких ми наразі і переходимо.

Отже, уточнимо **сутність політичної духовності**.

Звертаючись до дослідження питання сутності політичної духовності, спочатку визначимось, чим же постає феномен **“духовність”** взагалі. За висновками І. В. Бичка та ін. [12; 542] **“духовність індивіда являє собою складний комплекс якостей людини, що формуються власними зусиллями, включаючи в себе не лише знання, але й почуття, осмислення дійсності, здатність до співпереживання тощо”**.

Духовність знаходить своє вираження у виробничій і соціально-політичній діяльності, створенні матеріальних і духовних цінностей, ставленні до інших людей. Саме тому суспільне життя в усьому своєму обсязі є за суттю духовним.

Як вказує, спираючись на таке розуміння духовності, зокрема В. Пилипчук, в історії соціальної філософії вирізняються два напрями в розумінні духовних цінностей. *Перший із них* пов'язує цінності з вітальними потребами людей, інтерпретує цінності як те, що має значущість для їх життєвого інтересу, що врешті-решт слугує задоволенню їх потреб. *Другий напрям* розглядає цінність як надвітальне утворення, як повний Абсолют, що є найвищим виміром людської духовності й орієнтиром буттєвості духу, ствердженням всезагального в індивіді, піднесенням над суто вітальним інтересом” [13].

З давніх часів духовність постає найважливішою якістю людини. І так само давно перед вченими постають численні питання: що ж таке духовність, коли, яким чином вона з'являється, яку роль відіграє у суспільному житті.

В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко дають на ці питання таку відповідь: “Дослідження різних часів і епох засвідчують, що народження людського духу відбулось у далекі доісторичні часи, коли свідомість ще мало чим відрізнялась від інстинкту й існувала як інстинктивна свідомість, або як усвідомлений інстинкт” [14; 501]. Проте в порівнянні з інстинктом свідомість має якісно іншу основу – соціальну: адже вона формується на засадах діяльності і спілкування. “Людська духовність сформувалась у процесі антропосоціогенезу на основі суспільної праці й спілкування індивідів. Дослідники доводять нерозривний зв'язок духовності з матеріальним носієм, трактують дух як функцію вищої нервової діяльності, головного мозку людини [14; 502]. При цьому підкреслюється, що взаємозв'язок духовного і навколишнього середовища здійснюється завдяки діяльності.

Щодо сутності духовності, автори уточнюють: “Парадоксально, але факт – духовність людини постає як соціальне явище і водночас як своєрідне продовження еволюції живого до рівня людського. Вона містить природне і соціальне, тваринне і людське, інстинктивне і усвідомлюване. “Тваринна” складова людської духовності вивчена недостатньо, соціальна – більш ґрунтовно. Хоча про повне осягнення феномену людської духовності поки не може бути і мови” [14; 503].

Духовність починається з усвідомлення власного існування у відповідних матеріальних і суспільних зв'язках, самотійного буття природного як особливого, невідомого і незалежного, можливості співжиття з ним завдяки шанобливому ставленню. Початок духовності таким чином включає:

- віру у добродійність природи як відповідну реакцію її на добродійність людини;
- надію на співжиття, пов'язану з вірою у власні пізнавальні можливості людини;
- любов, що викликається гармонією людини і природи, початковою настановою на добродійність.

При такому підході духовність виникає як гармонійна єдність трьох складових – віри, надії та любові. Синтезуючим феноменом триєдності духу, була, ймовірно, віра. (І в даному контексті розуміння віри ширше, ніж віра в Бога.) Саме віра в пізнавальні можливості людського духу підносила індивіда до активного ставлення до дійсності, підносила над світом природних речей, явищ і процесів, розкріпачувала діяльність” [14; 503]. Віра розкріпачувала діяльність, спонукала людину до дії за умов, коли

наявне знання не простягалось далі більш-менш адекватного усвідомлення навколишнього середовища [14; 504].

Таким чином, *сутність духовності може бути репрезентована крізь призму віри* (і це зовсім не означає ототожнення духовності з релігійністю, хоча вони і є безумовно близькими поняттями). Віра і по сьогодні дає людині впевненість в істинності ідеї, яку вона намагається втілити в дійсність. І це не останньою мірою стосується духовності політичної. Впевненість пробуджує волю, цілеспрямованість, емоційну енергію, збудженість. Саме останнє і виявляється тією краплиною, що переповнює чашу і спонукає перейти від духу до дії, від думки про дійсність до активної практичної діяльності. Віра генетично пов'язана з цілепокладаючою творчою діяльністю, включає в себе бачення і передбачення майбутнього як припущення [14; 504].

Тож, бачимо, що репрезентація духовності, і політичної в тому числі, як віри репрезентує нам спосіб звернення до духовності як сукупності цінностей – надвітального утворення, що є найвищим виміром людської духовності й орієнтиром буттєвості духу, піднесенням над суто вітальним інтересом. В той же час, розгляд політичної духовності через зв'язок цінностей з вітальними потребами людей є не менш актуальним.

За А. Вірковським, змістовний бік феномену духовності можна визначити через такі складові:

- розвиток внутрішнього світу;
- інтелектуальний розвиток;
- релігійно-космічна свідомість;
- незалежність від матеріально-фізичного [15].

У згаданій праці на основі контент-аналізу категорії “духовність” А. Вірковський робить висновок про те, що вона вміщує в себе означені обов'язкові компоненти, які всі разом обумовлюють рівень розвитку духовності.

Рівень духовного розвитку особистості може визначитися на основі 2-х складових частин духовності: зверненості до внутрішнього світу особистості (“розвиток внутрішнього світу”, “релігійно-космічна свідомість”, “незалежність від матеріально-фізичного світу”) та морально-інтелектуальної діяльності особистості (“моральний розвиток”, “інтелектуальний розвиток” (здатність до пізнання)).

Звужуючи наш науковий пошук до поняття власне **політичної духовності**, зазначимо, що розгляд духовності як релігійно-космічної свідомості, незалежності від матеріально-фізичного світу тощо є більш актуальним для загальних метафізичних досліджень “духовності”. Конкретизуючи же зміст *політичної* духовності, маємо зупинитись на таких складових як:

- моральний розвиток;
- інтелектуальний розвиток;
- ціннісно-сміслові та потребнісні орієнтири.

Спираючись на тлумачення духовності Н. Караульною, можна сказати, що поняття політичної духовності включає весь зміст інтелектуально-мислительної, чуттєво-емоційної та вольової діяльності (і здібностей) людини, весь складний комплекс її психіки, морально-етичні і релігійні помисли, переживання зі сфери політичного [16; 5]. При розгляді проблеми духовності в контексті зміни ціннісних орієнтирів та трансформації сучасної культурно-історичної парадигми можна відмітити низку *сутнісних особливостей* політичної духовності: політична духовність

людини як суб'єктивний світ, як ідеальність, як форма політичної самосвідомості, самоідентифікації, основа конституювання людини в ролі суб'єкта політичних відносин, форма інтеріоризації (внутрішнього освоєння) соціально-політичного досвіду, детермінаційно-імперативний компонент людського буття тощо.

Як елементи духовності В. Шинкарук [17; 147] аналізує віру, надію і любов, котрі на будь-яких історичних поворотах були фундаментальними підвалинами духовності і світогляду людини: “Віра – одна з найглибінніших підвалів духовності, з'єднує любов з надією і забезпечує сприйняття майбутнього як здійснення чекань, сподівань і жадань, властивих цій любові, і, отже, – ідеалів справді людського життя”. Ю. Білодід додає ще й такі категорії, як релігійність, мораль. Духовність – це складна система ставлень людини до буття (оточуючої реальності матеріального та духовного походження), яка базується на відображенні світу, і за своєю сутністю є певним самообмеженням у ставленні “Я” по відношенню до “не-Я”. Даючи певне визначення сутності духовності, автор виділяє мистецтво як форму її прояву, оскільки саме мистецтво виступає не лише формою прояву духовності, а й засобом її розвитку, методом акумуляції духовних надбань людства, формою розвитку духовних засад [18; 246].

Отже, узагальнюючи, “політичну духовність” можна визначити як складний комплекс інтелектуально-моральних якостей людини, що базується на ціннісно-смилових світоглядних орієнтирах, формується та розгортається у невпинній діалектичній взаємодії з політичною діяльністю та визначає особливості включення кожної окремої особистості до політичного процесу. При цьому доцільно говорити про політичну духовність особистості і суспільства в цілому.

Використані джерела:

1. *Машталер А. А.* Соціодинаміка свідомості у вимірах особистісного буття : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / А. А. Машталер ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2003. – 17 с.
2. *Федорова М. М.* Понятие политического в контексте феноменологической критики философии истории / М. М. Федорова // ПОЛИС. – 2007. – № 34. – С. 66-82.
3. *Бергер П.* Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман; пер. с англ. Е. Д. Руткевич. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
4. Християнство в постіндустріальному обществі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://christosocio.info/content/view/185/42>.
5. *Чепелева Н. В.* Структурный психоанализ (Ж. Лакан) / Н. В. Чепелева // Психологические теории и концепции личности. Краткий справочник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Psi_Teo/32.php.
6. Політологія : підручник / І. С. Дзюбка, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко [та ін.] ; за заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. – К. : Вища школа, 1998. – 304 с.
7. Політологія : підручник / І. С. Дзюбка, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін.; За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. – К. : Вища школа, 1998. – 304 с.
8. *Шмитт К.* Понятие политического [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://society.polbu.ru/political_science/ch01_i.html.
9. *Гуссерль Э.* Феноменология. Статья в Британской энциклопедии / Э. Гуссерль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://anthropology.rinet.ru/old/1/gusser1-fenomen.htm>.
10. *Козенюк А.* Політична духовність: структурні компоненти і політичний вимір структури / А. Козенюк // Нова політика. – 2000. – № 5. – С. 53.
11. *Корецька А. І.* Соціально-освітні чинники формування духовності особистості в сучасному українському суспільстві : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / А. І. Корецька ; АПН України, Ін-т вищ. освіти. – К., 2003. – 19 с.

12. Філософія: курс лекцій / І. В. Бичко, А. К. Бичко, М. П. Бузький та ін. – 2-е вид. – К. : Либідь, 1994. – 574 с.
13. *Пилипчук В.* Влада і духовність в умовах становлення суверенної Української держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.social-science.com.ua/index.php?idd=jornal_content&jornal_content=228&tema=political_culture.
14. *Андрущенко В. П.* Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М.І. Михальченко. – К. : Генеза, 2006. – 648 с.
15. *Вірковський А. П.* Синергетичний підхід до поняття духовність / А. П. Вірковський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/483/1/7A9D5359.pdf>.
16. *Караульна Н. В.* Духовність як чинник самовизначення людини : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Н. В. Караульна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 18 с.
17. *Шинкарук В.* Віра, Надія, Любов / В. Шинкарук // Віче. – 1994. – № 3(24). – С. 145–150.
18. *Білодід Ю. М.* Структура духовності особистості / Ю. М. Білодід // Вчені записки Харківського гуманітарного інституту “Народна українська академія”. Т. 6 / гол. редактор В. І. Астахова. – Харків : Око, 2000. – С. 239-248.

Илляшов Г. Понятие феноменологического аспекта политического процесса как политической духовности.

Рассматривается “политическая духовность” как сложный комплекс интеллектуально моральных качеств человека, который базируется на ценностно-смысловых мировоззренческих ориентирах, формируется и разворачивается в непрестанном диалектическом взаимодействии с политической деятельностью и определяет особенности включения каждой отдельной личности в политический процесс.

Ключевые слова: человек, культура, сознание, духовность, воспитание.

Ilyashov G. Concept of fenomen aspect of political process as to political spirituality.

“Political spirituality” as difficult complex is examined intellectually moral qualities of man, which is based on valued-semantic world view orientirakh, formed and opened out in the incessant dialectical co-operating with political activity and determines the features of including of every individual in a political process.

Keywords: man, culture, consciousness, spirituality, education.

Мазан Л. М.

***Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова***

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ПРО ВИЗНАННЯ ПРАВОВИХ АКТІВ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМИ – ПІДСТАВА ЗВОРТНОЇ ДІЇ ЗАКОНУ В ЧАСІ

В статті розкривається порядок дії в часі рішень Конституційного Суду України про визнання правових актів неконституційними та їх зворотна дія в часі.

Ключові слова: акти Конституційного суду України, рішення Конституційного Суду України, нормативно-правові акти, зворотна дія закону в часі.

Розвиток суспільства постійно випереджає розвиток права. Саме це зумовлює моніторинг нормативно-правового масиву, з метою забезпечення ефективного регулюючого впливу на суспільні відносини. Закон є нормативно-правовим актом